

Vykoupení z budoucnosti

V roce 1517 vydal Martin Luther svých 95 tezí. Církev tehdy prodávala odpustky neboli pergamenové lístky s papežskou pečetí, které jejich majiteli zaručovaly odpuštění hříchů. Za peníze se tehdy dalo vykoupit prakticky cokoliv. Každý hřích mohl být odčiněn jednoduše zaplacením jakési božské pokuty. I když indulgence zanechala na křesťanství značné šrámy, systém přišel s dokonalým, rafinovaným principem, kdy je vyroben nejen lék, ale i nemoc. Hříšník přicházel zlomený, odcházel odlehčený, systém, který ho zlomil, zůstával nedotčen. Odpustky sice reformaci nepřežily, jejich excelentně navržený mechanismus ovšem ano. Ačkoli není souvislost mezi středověkou indulgencí a klimatickou úzkostí na první pohled zřejmá, právě princip nemoci a léku je pozoruhodně reflektován i ve složitém psychologickém konstrukt, kterému říkáme klimatická úzkost.

Tento konstrukt je definován jako přetrvávající, vyčerpávající strach z ekologického počínání naší civilizace a s ním spojených katastrof. Na rozdíl od náboženského strachu z imaginární posmrtné vize je strach o Zemi naprosto legitimní. Planeta se skutečně otepluje, ekosystémy kolabují a biodiverzita klesá společně s nadějí na lepší budoucnost.

Závažnost klimatické úzkosti mimo jiné vychází i z faktu, že se nejedná o obyčejný strach o planetu, nýbrž o kompletní, tichý psychický otřes, který většinou přichází z drastického zjištění, že příslib dokonalé budoucnosti není pouze naivní, ale že se skoro všechno jeví jako pravý opak našich růžových představ. Rozměry problému klimatické úzkosti nám dojdou až po zjištění, že nejde pouze o pocit skupinky hypersensitivních teenagerů, kteří se probudili mimo pohádku. Podle UNICEF reportuje symptomy klimatické úzkosti zhruba 15 až 18 % Čechů, přičemž nejvíce postižena je právě mladá generace. Klimatická úzkost dávno přestala být pouze psychologickým jevem. Podobně jako další významné společenské jevy jde o ekosystém se svými producenty, distributory a konzumenty. A jako každý jiný ekosystém má záměr přežít a růst.

I přes to nebo možná právě proto, působí mechanismus její výroby tak znepokojivě povědomě. Strach byl totiž v dějinách vždy mimořádně výnosnou surovinou. Středověká církev jej proměnila v odpustky, moderní svět jej přetavil v mediální produkt. Katastrofa se prodává lépe než stabilita, apokalyptická vize má v digitálním prostoru mnohem větší dosah než střízlivá skutečnost. Algoritmy sociálních sítí tuto logiku dávno pochopily. Čím silnější emoce, tím větší interakce. Čím temnější scénář, tím delší čas strávený před obrazovkou.

Na klimatické úzkosti tak postupně vyrostl celý zvláštní průmysl. Média získávají sledovanost, influenceři pozornost a aktivisté autoritu. I vina změnila svou podobu, namísto středověkých pergamenů přicházejí plátěné tašky, ekologické certifikáty a symbolická gesta, jejichž hlavní funkcí často není změnit systém, ale utišit jednotlivce. Člověk si nekupuje pouze produkt, kupuje si krátkodobý pocit morální úlevy.

Stejně jako kdysi nepřežívala církev díky odstranění hříchu, ale díky jeho neustálé reprodukci, ani dnešní kultura klimatické úzkosti často nežije z řešení problému, nýbrž z permanentního udržování pocitu ohrožení. Úzkost se stává pohonem systému, který zároveň slibuje její zmírnění. Hříšník se změnil ve spotřebitele, odpustek v ekologické gesto, ale princip zůstal až děsivě stejný. Člověk přichází vyděšený a odchází s pocitem, že alespoň symbolicky vykonal správnou věc, zatímco mechanismus, který jeho strach produkuje, pokračuje dál téměř nezměněn.

Zde ovšem vzniká největší paradox celé klimatické úzkosti. Civilizace, která se považuje za historicky nejracionálnější, začíná stále více fungovat na principu emocí. Moderní člověk disponuje bezprecedentním množstvím dat, statistik, vědeckých studií a technologických modelů, přesto však kolektivní debata o klimatu často nepřipomíná odbornou diskusi, ale emocionálně napjatý střet morálních identit. Člověk už není posuzován podle kvality argumentu, nýbrž podle intenzity svého postoje. Jakákoli pochybnost bývá interpretována jako hereze, umírněnost a snaha o racionální odstup téměř jako forma morálního selhání. Klima se tak postupně nestává pouze ekologickým tématem, ale novodobým etickým axiomem, skrze který společnost přerozděluje vinu, legitimitu i pocit osobní hodnoty.

Právě proto klimatická úzkost zasahuje nejvíce generaci, která materiálně nikdy nežila bezpečněji. Současný mladý člověk vyrůstá v historicky nejkomfortnějším období lidských dějin, zároveň je však vůbec poprvé vystaven permanentnímu proudu globálních katastrof v reálném čase. Lidská psychika ovšem nikdy nebyla evolučně připravena nést nepřetržité vědomí o požárech na jiném kontinentu, tajících ledovcích nebo předpovědích civilizačního kolapsu. Mozek, který byl tisíce let uzpůsoben k přežití lokálních hrozeb, dnes absorbuje utrpení celé planety. Výsledkem je často paralýza, z níž pramení pasivita, která klimatu pomůže paradoxně úplně nejméně. Člověk zkrátka přestává věřit, že jeho jednání může mít skutečný dopad, a uzavírá se do zvláštní kombinace viny, rezignace a permanentního psychického vyčerpání.

Dle mého názoru není největší ironií klimatické úzkosti samotný strach z ekologického kolapsu, ale skutečnost, že i v údajně sekulární a racionální civilizaci jsme znovu vytvořili téměř totožný mechanismus, proti kterému Luther před více než pěti stoletími protestoval. Změnil se jazyk, změnil se symboly i authority, základní princip však přežil téměř nedotčen. Člověku je nejprve připomenuta jeho vina, následně je mu nabídnuta forma osobního vykoupení a nakonec je mu dovoleno odejít s pocitem, že alespoň částečně splnil svou morální povinnost.

Největším nebezpečím klimatické krize samotné možná není oteplování planety, nýbrž postupná proměna člověka v bytost permanentně zatíženou pocitem kolektivní viny. Systém založený na neustálé reprodukci viny nemůže člověka osvobodit, protože je na této vině existenčně závislý.